

УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Емоційна зрілість молодших школярів розуміється нами як якість особистості, що характеризує сформованість таких психологічних новотворів в емоційній сфері, які з'являються в дитини цього віку, забезпечуючи адекватність емоційного реагування в умовах навчальної діяльності, спілкування з учителем, однолітками та батьками.

Розглядаючи умови її становлення у молодшому шкільному віці, ми переважно виходили з результатів попередніх досліджень [6], згідно з якими до групи зовнішніх факторів, що обумовлюють становлення емоційної зрілості, відносяться якість сімейної взаємодії, коло спілкування, частота соціальних контактів тощо. Разом з тим, ці фактори, по-перше, були визначені на підставі аналізу наукової літератури без емпіричного підтвердження; й по-друге, торкалися проблеми становлення емоційної зрілості підлітків та юнаків. Тобто, фактично у молодшому шкільному віці їх значення не встановлено.

Тому ми поставили задачу перевірити гіпотетичне припущення про залежність стану сформованості емоційної зрілості особистості молодшого школяра від певних умов виховання, а саме якості сімейної взаємодії, широти кола спілкування та частоти соціальних контактів

Узагальнення робіт, присвячених розвитку емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку [1, 2, 3, 4, 7 та ін.], показало, що ці умови можуть виражатись у факті відвідування (чи невідвідування) до школи дитячого садка, стані сім'ї (повна-неповна), упевненості та почутті благополуччя (неблагополуччя) у сімейній ситуації та у класі, взаємостосунках дитини з

родиною та з однокласниками.

Зважаючи на це, нами було проведено емпіричне дослідження, в якому прийняли участь 70 дітей молодшого шкільного віку.

Для вивчення стану сформованості емоційної зрілості особистості випробовуваних використаний дитячий варіант опитувальника „Діагностика емоційної зрілості особистості” О.Я. Чебикіна [5], за яким отримано такі показники: експресивність (Ек) – багатство мимовільного виразу емоцій (ІЕк), здатність довільно виражати бажані емоції (ЕЕк); саморегуляція (С) - уміння управляти своїми емоціями, стримувати небажані на даний момент та викликати бажані, регулюючи таким чином як свою поведінку (ІС), так і поведінку інших людей (ЕС); емпатія (Ем) - здатність розуміти емоційний стан оточуючих (ІЕм), та адекватно використовувати ці вміння у взаємодії з людьми (ЕЕм), а також інтегративний параметр емоційної зрілості (ЕЗ).

Проективні методики «Моя сім'я» та «Мій клас» були застосовані для вивчення таких показників: БС – почуття благополуччя та захищеності в сімейній ситуації; ВС – взаємостосунки дитини в сім'ї; СО - самооцінка дитини в сімейній ситуації (від позитивної високої до низької та негативної); БК – почуття благополуччя та захищеності у класі; ВК – взаємостосунки дитини у класі; СК - самооцінка дитини у класі.

Крім того, нами були отримані ще 2 показники – ДС (відвідування чи невідвідування дитячого садка) та СС (стан сім'ї (повна чи неповна родина). Ці питання були закладені у «шапці» бланка відповідей разом з питаннями

про вік, стать дитини та відомостями про заповнювача бланка.

Причому, якщо показники ДС та С визначають об'єктивний стан впливу досліджуваних факторів становлення емоційної зрілості, то решта показників вказують на суб'єктивні почуття дитини щодо їх впливу. Адже факти відвідування дитячого садка або офіційний стан сім'ї не можуть повністю надати інформацію про якість сімейної ситуації та широту

кола спілкування дитини з довколишніми.

Ми сподівалися, що наявність позитивного зв'язку цих показників з показниками емоційної зрілості засвідчить їхню значимість для становлення емоційної зрілості в молодшому шкільному віці. Тому подальшою роботою було проведення кореляційного дослідження, результати якого представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Взаємозв'язки показників емоційної зрілості з показниками, що визначають зовнішні фактори її становлення у молодшому шкільному віці

П	ДС	СС	БС	ВС	СО	БК	ВК	СК
ЕЗ	-0,06	- 0,0 5	0,650(**)	0,659(**)	0,582(**)	0,549(**)	0,437(*)	0,472(**)
Ек	0,00	0,0 5	0,463(**)	0,505(**)	0,466(**)	0,419(*)	0,36	0,38
С	-0,17	- 0,0 7	0,537(**)	0,550(**)	0,526(**)	0,471(**)	0,411(*)	0,429(*)
Ем	0,08	- 0,0 9	0,502(**)	0,461(**)	0,33	0,36	0,21	0,25
БС	-0,24	0,1 0	1	0,652(**)	0,627(**)	0,787(**)	0,533(**)	0,619(**)
В С	-0,20	0,1 1		1	0,793(**)	0,658(**)	0,866(**)	0,718(**)
С О	-0,22	0,2 2			1	0,648(**)	0,747(**)	0,816(**)
БК	- 0,474(**)	0,1 2				1	0,730(**)	0,845(**)
В К	- 0,430(*)	0,1 0					1	0,834(**)
С К	- 0,454(**)	0,2 4						1

)						
--	---	--	--	--	--	--	--

Примітки: 1) П – показник; 2) для визначення взаємозв'язків показників ДС та С з іншими показниками застосований точечно-бісеріальний коефіцієнт (r_{pbis}), в інших випадках розраховувався коефіцієнт добутку моментів Персона; 3) (*) – кореляція значима при $p < 0,05$; (**) - кореляція значима при $p < 0,01$.

Як показали результати кореляційного аналізу, наведені у таблиці, загальний показник емоційної зрілості (ЕЗ) виявляє кореляції високого рівня значимості з показниками БС – почуття благополуччя та захищеності в сімейній ситуації ($r=0,65$), ВС – взаємостосунки дитини в сім'ї ($r=0,659$), СО - самооцінка дитини в сімейній ситуації ($r=0,582$), БК – почуття благополуччя та захищеності у класі ($r=0,549$), та кореляції достатнього рівня значимості з показниками ВК – взаємостосунки дитини в класі ($r=0,437$) та СК - самооцінка дитини в класі ($r=0,472$), що свідчить про тісний взаємозв'язок між суб'єктивним переживанням впливу досліджуваних факторів та емоційною зрілістю дитини загалом.

Щодо виявлених кореляцій показників, які є складовими емоційної зрілості, слід зазначити, що лише показник емоційної саморегуляції (С) залишається тісно пов'язаним з показниками БС, ВС, СО, БК, ВК та СК. Водночас показник Ек (емоційна експресивність) корелює незначно з показниками, що характеризують взаємостосунки дитини у класі (ВК) та самооцінку дитини у класі (СК), а показник Ем (емпатія) зовсім не виявляє значних кореляцій з показниками, отриманими за проективною методикою «Мій клас». Це може бути пояснено меншою, ніж у випадку з емоційною саморегуляцією, мінливістю означених властивостей, адже тривалість спілкування з однокласниками у випробовуваних

невелика (від півроку до трьох з половиною років).

Окремо слід зауважити на тому, що показники ДС (відвідування дитячого садку) та СС (стан сім'ї) зовсім не виявляють суттєвих зв'язків з показниками емоційної зрілості, а з показниками БК (почуття благополуччя та захищеності у класі), ВК (взаємостосунки дитини у класі) та СК (самооцінка дитини у класі) показник ДС має значний зв'язок від'ємного характеру. Тобто, діти що не відвідували дитячий садок почуваються у класі значно краще, мають більш тісні та широкі стосунки з однокласниками та оцінюють себе вище, ніж діти, що в дитинстві були вихованцями дитячого садка.

Отже, дані кореляційного аналізу дозволили встановити тісний зв'язок суб'єктивного переживання впливу таких факторів, як якість сімейної взаємодії, широта кола спілкування та частота соціальних контактів з емоційною зрілістю дитини. Однак, зв'язок об'єктивних показників цих факторів з емоційною зрілістю не підтверджений. Тобто, висунута нами гіпотеза частково відхиляється.

Водночас, можливо й таке, що не самі ці фактори, а їх сполучення може певним чином впливати на становлення емоційної зрілості.

Для перевірки такого припущення, ми розподілили всіх випробовуваних на чотири групи. До першої групи увійшли діти з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, до другої – діти з повних сімей, які не відвідували дитячий садок, до третьої групи - діти з неповних сімей, які

дитячий садок відвідували, до четвертої - діти з повних сімей, які відвідували дитячий садок. Розглянемо результати порівняння цих груп за загальним показником емоційної зрілості (рис. 1.).

Як зображено на рисунку, найвищий прояв емоційної зрілості виявився в дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок ($x=21,6$), що меншим він є в дітей з повних сімей (2 та 4 група). Найнижчий рівень прояву емоційної зрілості зафіксовано в дітей з

неповних сімей, що були вихованцями дитячого садка ($x=19,4$).

Також ці дані показують, що найбільші відмінності у виразності показника ЕЗ визначені між першою та третьою групами, де різниця середніх значень становить 2,2 бала. Різниця між першою та другою групами – 1,6 бала, між першою та четвертою групами – 1,7 бала, між другою та третьою групами – 0,6 бала, між другою та четвертою – лише 0,1 бала, між третьою та четвертою – 0,5 бала.

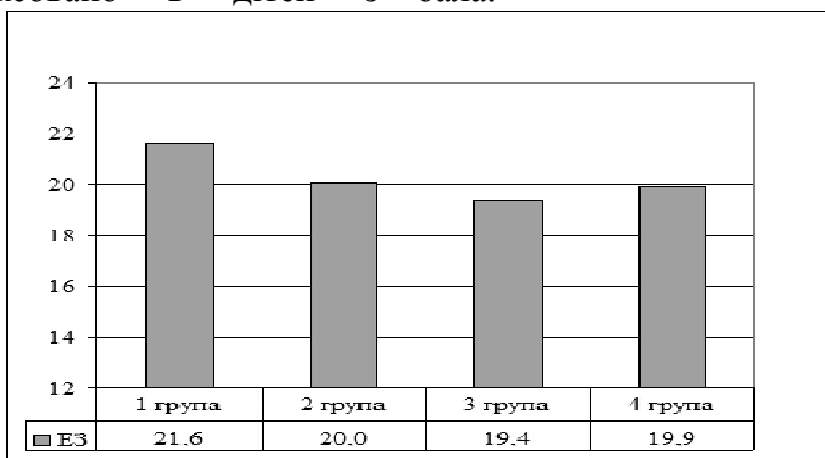

Рис. 1. Виразність загального показника емоційної зрілості в дітей, на яких впливало різне сполучення факторів «відвідування дитячого садка» та «стан сім'ї»

Статистична перевірка виявлених відмінностей показала, що лише в дітей 1 та 3 груп виразність показника емоційної зрілості суттєво відрізняється ($t=2,16$; $p<0,05$), тобто, прояв емоційної зрілості в дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, значно вищий, ніж у дітей з неповних сімей, які дитячий садок відвідували.

Виявлену закономірність ми можемо пояснити тим, що такі діти, позбавлені любові та уваги з боку одного з батьків з-поза певних обставин, додатково недоотримували їх з боку другого через те, що більшу частину дня перебували в дитячому садку.

Тут зазначимо, що нами було зафіксовано негативний вплив фактора

відвідування дитячого садка на становлення емоційної зрілості лише в дітей з неповних сімей. Причому, факт відвідування чи невідвідування дитячого садка в дітей з повних сімей на прояві їхньої емоційної зрілості в молодшому шкільному віці не позначається.

Щодо властивостей, які забезпечують емоційну зрілість, виразність показників, що характеризують емоційну експресивність та емпатію, майже не відрізняється в дітей різних груп. У свою чергу, за показником «емоційна саморегуляція» середні значення в групі дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, виявилися вищими на 1,4 бала, ніж у дітей з повних сімей, які не відвідували

дитячий садок, на 2,4 бала – ніж у дітей з неповних сімей, які відвідували дитячий садок, та на 1,8 бала – ніж у дітей з повних сімей, які відвідували дитячий садок.

Перевірка цих відмінностей на значимість показала, що деякі з них є суттєвими. Так, достовірними можуть вважатися відмінності у виразності показника «емоційна саморегуляція» між дітьми з першої групи та дітьми з третьої ($t=2,54$; $p<0,05$) й четвертої групи ($t=2,11$; $p<0,05$). Такі дані дозволяють дійти висновку, що діти з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, значно краще володіють власними емоціями, більш дисципліновані та здатні організувати інших дітей, впливати на їхній настрій, ніж діти як з неповних, так і з повних сімей, які відвідували дитячий садок.

З таких даних можна зробити висновок про те, що рівень емоційної саморегуляції вище в тих дітей, які з дошкільного віку звикали до самотійності, були здатні організувати проведення свого часу, а можливо (це нами не вивчалось) й доглядати за молодшими дітьми.

Розглянувши виразність показників, які характеризують прояв окремих ознак емоційної зрілості, ми визначили, що середні дані показника Іек (мимовільний прояв емоцій у міміці, рухах, інтонації) у групах дітей з повних сімей (2 та 4 групи) вищі, ніж у групах дітей з неповних сімей (1 та 3 групи). Водночас, середні значення за показником Еек (здатність доволно виражати бажані емоції) вищі в дітей з неповних сімей (групи 1 та 3). Щодо вираженості показників ІС (уміння управляти своїми емоціями) та ЕС (уміння впливати на поведінку інших людей), в обох випадках найвищими виявляються середні значення в групі дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок (група 1), а найнижчими – в групі діти з неповних сімей, які дитячий садок відвідували

(група 3). Стосовно показника Іем (здатність розуміти емоційний стан довколишніх, співчувати та співпереживати), найбільша різниця (у 0,6 бала) в його виразності існує між групами 1 та 3, причому з перевищенням рівня виразності його в групі дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок. За показником Еем (уміння користуватись емпатійними здібностями у спілкуванні), найвища виразність зафіксована в групі дітей з неповних сімей, які відвідували дитячий садок, а найнижча в групі дітей з повних сімей, які дитячий садок не відвідували. Різниця між середніми значеннями в цих групах за Еем склала 0,7 бала.

Проведення статистичного аналізу значимості наведених відмінностей показало, що достовірними є відмінності лише у виразності показника «ІЕк» між дітьми з першої та дітьми з четвертої групи ($t=2,09$; $p<0,05$); у виразності показника «ІС» між дітьми першої групи та третьої ($t=2,34$; $p<0,05$) й четвертої ($t=2,11$; $p<0,05$) груп.

Такі дані засвідчують, що діти з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, значно краще управляють власними емоціями, більш дисципліновані та організовані, ніж їхні однолітки з повних або неповних сімей, які дитячий садок відвідували. Водночас, їхня емоційна експресія менш різноманітна та адекватна, ніж у дітей з повних сімей, що були вихованцями дитячих садків.

Щодо показників, які виступили як суб'єктивні ознаки впливу факторів «якість сімейної взаємодії», «коло спілкування» та «частота соціальних контактів», найвищі середні значення всіх показників були визначені в групі 2 (діти з повних сімей, що не відвідували дитячий садок). Найнижчі середні оцінки більшості з показників – у групі 3 (діти з неповних сімей, що

відвідували дитячий садок). Виняток складав показник ВК (взаємостосунки дитини у класі), за яким найнижчі оцінки отримані дітьми з четвертої групи (з повних сімей, що виховувались у дитячому садку).

Статистичне порівняння виразності цих показників у різних групах з визначенням t-критерію Стьюдента дозволило встановити найсуттєвіші відмінності в суб'єктивних почуттях щодо впливу зовнішніх факторів на становлення емоційної зрілості. Так, при порівнянні першої та другої групи дітей виявилось, що в останньої значно вище оцінки за показником СК - (на 1,1 бала, $t=2,05$; $p<0,05$). Крім того, у другій групі значно вищими є оцінки за показниками БС (на 1,3 бала, $t=2,09$; $p<0,05$), ВС (на 0,9 бала, $t=2,06$; $p<0,05$), БК (на 2 бала, $t=2,58$; $p<0,05$), ВК (на 1,5 бала, $t=2,30$; $p<0,05$) та СК (на 1,9 бала, $t=2,95$; $p<0,01$) порівняно з третьою групою, а також за показниками БК (на 1,2 бала, $t=2,52$; $p<0,05$), ВК (на 1,8 бала, $t=2,82$; $p<0,01$) та СК (на 1,1 бала, $t=2,67$; $p<0,01$) порівняно з четвертою групою.

Такі дані свідчать про те, що найсильніше почуття благополуччя та захищеності в сімейній ситуації формується в дітей з повних сімей, які не відвідували дитячий садок, у них у молодшому шкільному віці зберігаються кращі взаємостосунки з родиною, та й у класі вони почуваються благополучніше, упевненіше та легше знаходять собі друзів, ніж діти з повних або неповних сімей, що дитячий садок відвідували.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бреслав Г.М.* Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонения. – М.: Педагогика, 1990. – 140 с.

2. *Закаблук А.Г.* Возрастные особенности прогнозирования школьниками своих эмоциональных

Щодо дітей з неповних сімей, які не відвідували дитячий садок, тут можна вказати на нижчу, ніж у дітей з повних сімей, самооцінку у класі.

Таким чином, узагальнюючи результати виконаного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Встановлено значущі зв'язки почуття впевненості, благополуччя й захищеності в сімейній ситуації та у класі, дружніх взаємостосунків з родиною та з однокласниками з емоційною зрілістю дітей молодшого шкільного віку. Щодо факторів «відвідування дитячого садка» та «стан сім'ї», показано, що лише їх сполучення може певним чином впливати на становлення емоційної зрілості.

2. Виявлено при порівнянні груп дітей, на яких впливало різне сполучення факторів «відвідування дитячого садка» та «стан сім'ї»: негативний вплив факту відвідування дитячого садка на становлення емоційної зрілості в дітей з неповних сімей; позитивний вплив сполучення таких умов як факт відвідування дитячого садка та виховання в повній сім'ї на розвиток емоційної експресивності; позитивний вплив сполучення факторів виховання дітей удома та в повній сім'ї на формування добрих взаємостосунків з родиною, та й у класі, почуття благополуччя, упевненості, що сприяє розвитку їх соціальної активності та може виступати сприятливою передумовою для формування емоційної зрілості в майбутньому.

состояний: Автореф. дис. ... канд. наук. – Л., 1986.

3. *Йонгеруус Дж.* Социально-эмоциональное развитие детей в системе образования // Социально-эмоциональное развитие ребенка: Материалы международного

семинара. – СПб: РГПУ имени А.И. Герцена, 1999. – С.18-24.

4. Мельничук І.В. Генеза емоційних особливостей у дітей різного віку та статі: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 /Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Карабіна. – Харків, 2003. – 18 с.

5. Павлова І.Г. Дослідження прояву емоційної зрілості у дітей молодшого шкільного віку //Наука і

освіта. – Одеса, 2006. - №3-4. – С. 32-35.

6. Чебикін О.Я., Павлова І.Г. Становлення емоційної зрілості у підлітковому та юнацькому віці //Наука і освіта. – Одеса, 2005. - №5-6. – С. 180-186.

7. Gross J., Carstensen L. Emotion and Aging: Experience, Expression, and Control //Psychology and Aging. -1997. - Vol.12. -№4. – p.590-619

Подано до редакції 27.09.06

РЕЗЮМЕ

В статье представлены данные о характере влияния состава семьи, факта посещения детского сада, уверенности, чувства благополучия, дружных

отношений с семьей и с классом на становление эмоциональной зрелости личности младших школьников.

SUMMARY

The article presents some data on the impact of family consist, fact of attending a kindergarten, confidence, sense of well-being, friendly relations within a family and class on formation of emotional maturity of junior pupils' personality.

